

A.

fol. 113-23. 25. 27-31. 34-35. 37-38.
40-42. 44-50. 52-53. 55-57. 59.

18

DISSERTATIO THEOLOGICA
DE
MODESTIA EXEGETICA. 24
an 23

QVAM
SVB AVSPICHS SVMMI NVMINIS,
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO, EXCELLENTISSIMO,
DOCTISSIMO,
D. CHRISTIANO BENEDICTO
MICHAELIS,
THEOLOGIAE ET LINGVARVM GRAECAE ET ORIENTALIVM
PROF. PVBL. ORDIN.
FAVTORE ET PRAECEPTORE AETATEM COLENDO,
A. D. IIII. MAII A. MDCCCCL.
PVBLICE DEFENDET
AVCTOR ET RESPONDENS
IOANNES PETRVS HVZELSIEDER,
VLMENSIS,
S. S. THEOL. CVLTOR.

HALAE MAGDEBVRGICAE
LITTERIS IOANNIS FRIDERICI GRVNERTI.

ESSERATID THEOLOGICA

MORISTIA FIBETICA

SVE AVIQUIB SVMI NYMINIS

DA CHRISTIANO PRINCEPS

JOHANNES PETRUS HANNEIDER

LEIPZIG

Q. D. B. V.

DISSERTATIO
DE
MODESTIA EXEGETICA.

Σ Τ Ν Ο Ψ Ι Σ.

- Instituti ratio indicatur §. I.
 Quid per modestiam exegeticam intelligatur, adfertur §. II.
 Differentia illius a scepticismo et insolentia exegetica notatur §. III.
 Conclusiones quaedam generaliores eliciuntur et illustrantur §. IV-X.
 Necessitas mod. exeg. adfertur §. XI. et quidem
- a) ubi novae interpretationes adferuntur §. XII. XIII.
 - b) ubi nomina propria explicantur aut synonymarum vocum differentiae §. XIV.
 - c) maxime ubi prophetiae explicantur §. XV - XXI.
 - d) ubi quaestiones arduae tractantur §. XXII.
 - e) ubi res praecae definiuntur §. XXIII.
 - f) ubi singulae voces sigillatim considerantur §. XXIV.
 - g) ubi causae rerum et verborum inuestigantur §. XXV.
 - h) ubi definiuntur librorum sacrorum scriptores anonymi §. XXVI.
- Vfus illius describitur, et quidem
- a) medetur pertinaciae §. XXVII.
 - β) in verbis S. S. claris ad sensum planissimum ablegat §. XXVIII.
 - γ) in definiendis particularium phaenomenorum causis a temeritate revocat §. XXIX.
 - δ) in prophetiis praesertim interpretandis infirmitatis nostrae nos admonet §. XXX.
- Exempla modestiae exeg. proferuntur §. XXXI.
 Symbola modestiae ex-g. adnectuntur §. XXXII.
- A §. I. Ma-

Instituti ratio.

§. I.

aximi sane momenti sunt illa PETRI apostoli verba I Ep. IV, u. in quibus unicuique sacrarum litterarum scrutatori adclamat: *εἰ τις λαλεῖ, ὡς ἴσθι* *για Θεῶ. Siquis loquitur, tanquam eloquia DEI, ministri* scil. loquatur.

His etenim omni, qui ad Scribitur, quibus puras diuinas animum adplicat, iniungit, vt, sepositis et neglectis vanis animi figmentis, reuērenter et sincere verbum diuinum tractet, pie scrutetur, et secundum voluntatem diuinam verbum expressam istud adplicet. Nemo hinc sibi ipse placeat; nemo suis ita indulgeat viribus, vt vel verbo diuino aliquid addere audeat, quod tamen ipsa tacet Scriptura sacra; vel in alium plane sensum litterarum contrarium detorqueat. Haec PETRI admonitio eo magis est necessaria, quo prouiores semper et antiquioribus et recentioribus temporibus fuerunt multorum animi, vt sua magis nobis propinare voluerint placita, quam verum veri verbi sensum, prout tamen aequum iustumque esset, proponere. Quis ergo non videt, hos tales modestiae, quam etiam quisque litteris diuinis debet, transgressosuisse limites? Quare quum citra opinionem id alicui possit accidere: pauca quaedam de modestia exegetica proferre conabimur.

§. II.

Modestia exegetica quid?

Nobis itaque de modestia exegetica aclusis ante omnia incumbit, vt, quid per eam indigemus, paucis declaremus. Modestia autem exegetica nobis est talis boni Interpretis virtus, qua ad explicationem S. S. accessurus ita ingenii vires temperat, vt nihil ultra ponat aut asserat, quam quod vel certis existat in textu verbis, vel probabilis saltem ratione inde fluit, vt ne praeconcepas opiniones tamquam textui proprias inferat, nec, quod incertum est, pro certo vendiderit, aliisque obtrudat. Veritates etenim in S. S. reuelatae et contentae tanti sunt momenti et valoris, vt quidquam illis detrachere, aut propria ingenii vagi commenta addere nefas omnino sit. Eoque magis hic nobis erit vigilandum, quum ipse summus rerum arbiter

vel vltimū vniuersaliū v.g. p. 100 p. 101

Handwritten marginal notes in the right margin, including 'S. S. Serp', 'raai Rom', and various numbers and symbols.

arbitrario serio satis sinceram et fidelem verbi sui tractationem praeceperit. Sic enim DEVS Deut. IV, 2. omnes populi Iudaici familias adloquitur: לא תספו על דברי אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את דברי מצוה יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם. *Nihil addatis ad verbum hoc, quod ego praecipiens vobis (sum); neque detrahatis de eo: ut custodiatis praecepta Domini DEI vestri, quae ego praecipiens vobis (sum).* Quod ipsum repetitur Cap. XIII, 1. Atque sic ipse DEVS temeritati hominum fraenum iniicere voluit, ne plus saperent, quam par est.

§. III.

Haec si penitus consideremus, statim quilibet colligere poterit, modestiam exegeticam valde dislere a scepticismo et insolentia exegetica, utpote a quibus illa multis differt parasangis. Aliud enim est circa certissima et ab ipso Spiritu diuino clare admodum reuelata effata haesitare, eaque pro plane incertis, ambiguis et intricatis venditare; quae adeoque humanus nequaquam penetrare possit intellectus, ita, vt semper dubius etiam in omnibus S. S. dictis esse debeat animus: aliud autem est in difficilioribus S. S. oraculis vobusque explanandis et determinandis caute et prudenter versari, ne et nobis et aliis simul noceamus. Illud est vituperandum maxime; hoc vero omni interpreti laudi ducitur. Differt deinde modestia exegetica a vana in explicandis S. S. dictis insolentia, quam PETERVS in II. Ep. II, 18. describit per *ὄψιν ἰσοδοῦ ὑπεροχῆς ματαλογοῦντος insolentiam vanitatis loqui.* PAVLLO autem est in I Tim. VI, 20. *Ἐπιδοῦνος ἰσοδοῦντος falso nominata scientia,* quae licet valde a pluribus deametur, nomine tamen scientiae plane sit indigna. Hinc nil quoque in huius farinae hominibus efficit, quam vt insentur, et de nihilo valde gaudeant. Duobus huius extremis medetur modestia exegetica, ita, vt clara modo certissimo determinet; circa difficiliora autem limites ponat, quos transgredi non liceat.

§. IV.

Stantibus huius, quae modo attulimus, simul adparet, ei, qui modestiae exegeticae limites transgredi noluerit, *in rebus dubiis vel indeterminatis nihil certi esse temere statuendum.* In verum enim ver-

Differt a scepticismo et insolentia exegetica.

h. e. non dum solum, de clauis pte, lamina, ita in comparata, ut in meram abeant vanitatem, et pro sublimi venientis sapientia.

Hinc notandum I. in rebus dubiis et ind-

*terminatis nil
certi temere
esse statuen-
dum.*

verborum sensum inquirere, boni interpretis est, non fingere, et ficta pro evictis obtrudere aliis. Quod si alicui, iure quidem et merito, vitio vertitur, si auctori etiam profano adscribit, quae ei in mentem nequaquam veniebant; aut circumstantias addit ipsi auctori ignotas, quae vel ex ipsius verbis ne extorqueri quidem possunt; aut pro auctoritate sensum verbis adtingit tamquam certissimum, quem tamen ipse indeterminatum reliquit auctor: qualis, quaeſo, temeritatis nota inurenda erit ei, qui verbum divinum ita friuole tractat, ut nulla sit ei religio, falsa pro veris, incerta pro certis proponere? Hoc sane nihil aliud esset, quam cum sanctissimo DEI verbo ludere, et id nihili plane aestimare.

§. V.

II. Coniecturas pro rebus evictis non esse venditandas.

Minime tamen hoc ita ab aliis intelligi volumus, acsi coniecturis nullus plane a nobis daretur locus; acsi eas penitus eliminaremus. Minime. Nobis enim optime notum est, et lubentes omnino concedimus, dari quaedam in S. S. loca, in quibus coniecere saltem, non vero certi quid statuere nobis licet; vbi, si certitudinem attingere nequimus, probabilitate et coniecturis contenti firmus oportet. Sic coniecturae locum habent in prophetiis, quarum complementum adhuc est expectandum; non quidem respectu rei adimplendae, sed potius ratione modi, temporis et loci; quae saepe numero coniecturis tantum adsequi valeamus. Sed hoc modo volumus indicare, *illas ipsas coniecturas pro rebus plane evictis et extra dubitationis aleam positas non esse venditandas.* Datur ergo coniecturis omnino locus; modo et hoc accedat, ut ne quis maius pretium illis habeat, quam par est; sed potius ut tales aliis tradat.

*Ch. Kersey
um
allegat
125*

§. VI.

III. Melius est, si coniecturae plane sint vanae, iudicium suspendere, quam se et alios periculo errandi exponere.

Quem ad modum autem in rebus omnibus etiam minimae circumstantiae sunt ponderandae, et iudicium eo adhibendum est, ut verum a falso, probabile a futile discernere valeamus: ita in primis in scrutatione S. S. locum omnino habet, ne veri decipiamur. Probe igitur est attendendum, num fundamentum quoddam habeant istae coniecturae; an vero omni plane destituantur? num utilitatis quid inde redundet, an vero meri sint lusus ingenii?

Si prius,

Si prius, merito recinentur, et ad faciliorem textus inspectionem ut tales sunt adferendae, salva tamen semper aliorum ulteriori investigatione. Sin posterius, videlicet *si plane essent vanae*, nullius ponderis et utilitatis, *consultius omnino foret et melius, iudicium suum suspendere, quam se et alios, qui talia sequuntur placita, gravissimo errandi periculo exponere.* Convenientius enim est homini, in rebus, quas penetrare profus nequit, ignorantiam fateri suam, quam nudis se maculare commentis. *

§. VII.

Haec et alia quam penitus consideremus, non possumus non IV. *Nimis ad- improbare nimis adfectatam quorundam interpretum diligentiam, sectatam esse qua determinare praesumunt, quae ipsi Scriptores sacri indeterminata reliquerunt.* Vanae etenim huiusmodi coniecturis inanibus, quin immo temerariae subinde audaciae similiores sunt nonnullorum expositiones, quam verae veri verbi explanationi. Videri (ut mentem nostram sincere declarem) volunt nihil non scire, ** ad

A 3

instar

* Conferri hac de re poterit 10. GE. ALBRECHT, Gymnas. Francof. ad Moenum Con-Rector, qui a. 1740. et seq. edidit occasione annuorum examinum *Philopoenmata de docta et laudabili in studio exegetico ignorantia, seu, ἐπιτομή των ἱερῶν βιβλίων ἱερῶν βιβλίων ἱερῶν βιβλίων* interpreti necessaria.

** Placuit nobis, quod Auctor *der vernünftigen und bescheidenen Anmerkungen über die wider die Wolffsche Philosophie geführte Streitigkeiten*, Erf. u. Leipz. 1736. 8. p. 105. seq. ipse fateri necesse habuit, ipsam adcuratorem philosophandi rationem suis circumscriptam esse limitibus, passimque defectus cognitionis agnoscere: *Auch nur die Wolffsche Beschreibung eines Weltweisen, inquit, ist so beschaffen, daß sie einen zur Demuth führen kann. Denn der Herr Hofrath (Est autem is Perillustris nunc huius Academiae nostrae Cancellarius L. B. de Wolff.) sagt, ein Weltweiser sey derjenige, welcher im Stande ist Grund von dem tenigen, was da ist oder seyn kann, zu geben. Wie viele Dinge aber sind in der Welt, davon auch der grösste Weltweise keinen Grund zu geben weiß? Ja wie viele Dinge gibt es, davon wir nicht einmal eine historische, geschweige eine philosophische Erkenntnis haben? Daher hat der erstgedachte Hr. Hofrath in dem discursu praeliminari vor seiner lateinischen Logie oder Vernunftlehre, und zwar in dem Cap. II. de philosophia in genere p. 24. §. 49. mit gutem Bedacht die-*

fuit praecise tempus datae huius legis, ad v. 23. haec adiciens:
 קדשם עד לא נברא עולמא דתתן אלפת שקין ברא אוריתא
antequam crearetur mundus duobus millibus annorum, creavit (DEVS)
legem. Sic quoque *Gen. IV, 15.* vbi legimus, Dominum signum
 quoddam impressisse Caino, IONATHAN hoc praecise determina-
 re praesumit, in quonam confiterit illud, dicens: ורשם יי
 על אפי דקין אמת מן שמא רבא ויקורא
Constituit Dominus
super facies Caini signum ex nomine magno illo et pretioso Nonne
 haec talia temere finguntur? nonne fabulam potius, quam veram
 explicationem redolent? nonne omnem modestiam verbo diuino
 debitam seposuisse talis nugator censendus erit? Quis, quaeso, illi
 suggestit, arborem vitae tam incredibilis fuisse magnitudinis? Quis
 illi notum facit, datam fuisse legem, quum tamen nulli adhuc ex-
 flarent homines, qui illam obseruarent? Quis monstravit illi signum
 Caino impressum? num forsitan Cainus ipsi apparuit? an vero DEVS
 illi singulari reuelavit modo? Neutrum verum est. Atque sic simul
 videmus, quam facile alicui possit accidere, vt nimia scientia elat-
 us talia inferat, quae a textu ipso sint alienissima. Eadem oberat
 chorda supra citatus R. SALOMO ISAACIDES, de quo vnicum
 tantum inter multa adduxisse iuuabit exemplum, quod oppido mon-
 strat, eum modestiam Interpreti omnino necessariam valde negle-
 xisse. Ille enim ad verba *Exod. XXV, 31.* vbi DEVS MOSI in-
 iunxit, vt confici curaret candelabrum ex auro purissimo, מן קשה
 תיעשה המבורא
solidum fiet istud candelabrum, notat, innui, can-
 delabrum debuisse fieri a se ipso, addens: *quandoquidem MOSES*
difficultates mouerat circa candelabrum, an sic, vt DEVS voluerat,
fieri posset; dixit ei DEVS: proiice talentum illud in ignem; at-
que sic factum est candelabrum ex se ipso. Ideo non scribitur תיעשה
FACIES, sed תיעשה FIET. At quid non audet temerarius hie-
 ce Interpres? Et quidem ipsa refragante Scriptura. Haec enim di-
 fertis verbis nos edocet, Bezalelem artificem candelabri fuisse;
 adeoque minime a se ipso factum esse, *Exod. XXXVII, 17. coll.*
v. 1. Sed plura talia ingeniosa et inania RASCHII commenta quis-
 que inueniet, si interpretationes Scripturae ab eo confectas con-
 suluerit.

§. IX.

ב) ex parte
Christiano-
rum.

Nec Iudaeorum tantum magistros haec talis inuasit pestis, sed ad Christianorum etiam transit castra. Vnicum modo talem audacem temerariumque hariolotorem nominasse sufficiat, HERMANNVM videlicet VAN DER HARDT, qui, *Ἐλεγον ἔγωγε νομοδιδοσκαλος, μή νόων, μήτε ἄ λέγει, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιῶμαι*, 1 Tim. I. 7. in *Historia regni Babylonici* ad Gen. XXII, 2. nimis audacter statuit, immolandum fuisse ISAACVM Sicheini. Nos quidem * in *terra Moria, super montium vno, quem DEVS ABRAHAMO dicturus esset*, immolari debuisse ISAACVM, ex Gen. XXII, 2. nouimus: CL. HARDTIVS igitur, dum Sicheum, nulla suffultus ratione, substituit, meminere illius, quod A. ESRA de audaculis tribulium suorum interpretamentis idemfidem dicit: *אשר דבר קבלה* אמת וברך סברה אין זה נכון *si Cabbala*, seu traditio certa fide a maioribus accepta, fuerit, *admittemus eam: est si mera fuerit opinio, nobis equidem non probatur*. Talia edserta sunt palearem instar, quae a ventis raptatae per aerem in incertum vagantur. Idem in eadem *Histor. regni Babyl.*, quum pugnae IACOBI mentionem iniicit, talia autumit, *Iacobum* videlicet, *ex Auranitide reuertentem, in Peraca cum ESAVI nuntio, ad pugnam ablegato, luctatum esse*. Verba textus ita se habent: *ויאבק איש עמר עד עלות השחר* *tunc luctatus est vir cum eo, usque dum ascenderet aurora*. Quisque facile penetrat, explicatione Hardtiana verba Scripturae nimium quantum torqueri, et portentosi quid illis adfingi; quum causae grauisssimae adfint, quae HARDTIVM confutant, partim ex *contextu*, partim ex *parallelismo* defamtae. Ex *contextu* conuelliur HARDTH figmentum, quia *Iacobus* benedictionem ab illo, quo cum luctatus est, petiit v. 27. et 30. quia nouum nomen ISRAELIS ab eo accepit, idque honorificum plane et fausti omnis plenum v. 29. quia certasse dicitur cum DEO et hominibus, ib. v. 29. quod vero cessaret, nisi vir iste, quo cum luctatus modo erat, DEVS ipse fuisset; denique quia loco nomen dedit *פניאל Pniel*, h. e. *facies DEI*, cum subiuncta ratione, *כי ראיתי אלתיים* *quoniam vidi DEVM de facie ad faciem* cet. v. 31.

* Iudicium est maxime Rev. DN. Praesidis in Comment. apolog. contra HARDTIVM p. 31.

v. 31. *Parallelismus quoque irritam reddit HARDTII explicationem. Legimus enim Hof. XII, 4. 5. Iacobum totis suis viribus certasse cum DEO; certasse, inquam, cum angelo, et praevaluisse. Quin immo modus certaminis adeo describitur, vt ne ignoraretur, factum scilicet fuisse lacrimis et precibus. Adicitur enim ibidem: כָּסַף לֵב וַיִּתְחַנֵּן לֵב וַיִּתְחַנֵּן לֵב* scilicet et supplex orauit eum. Haec omnia tam clara sunt et aperta, vt quis talpa caecior esse videatur, qui HARDTII signum et somnium non videat et derideat. (*)

S. X.

Nimis quoque adfectata et immatura est illorum interpretum diligentia, qui Anonymos nominibus suis describere, et loquentes in ducere non erubescunt. Inter hos principem tuetur locum FLAVIUS IOSEPHVS, qui in antiquitatum libris, vbi Patriarcharum reliquarumque personarum sacrarum historias explicat, passim illas personas deliberantes loquentesque inducit. Profecto si quis haec talia

vel vno tantum oculo perlustrat, omnino putaret, IOSEPHVM non Mosaicos ceterosque sacros exscripsisse modo libros, verum etiam rebus gestis ipsum interfuisse, omniaque hominum sanctorum multo plenius, multo perfectius, et adcuratius multo peruidisse facta, et audiuisse dicta, quam ea narrant MOSES alique scriptores sacri. Si cui placuerit eiusmodi signata perlustrare, euoluat modo L. I. C. VII. XIII. XVI. XIX. Lib. II, C. IV. V. VI. XV. XVI. Lib. III, C. V. cet. Idem faciliatim PSEUDO-IONATHAN et Hierosolymitanus Pentateuchi Interpres, vtpote qui non solum nouerunt, ELADVM MEDADVMque Num. XI, 26, fuisse filios ELITZAPHANI, filii PARNACHI, (Num. XXXIV, 25.) natos ei ex Iochebeda, filia LEVI, quum haec ab AMRAMO, priore marito suo, repudiata fuisset; sed etiam argumentum vaticinationis illorum ample satis describunt. Similiterque vocem מָדֵן ubi tu es? Gen. III, 9 sic interpretantur: Nonne totus mundus, quem creauit, coram me reuelatus est, tenebraeque sicut lux sunt? Quomodo igitur putas te absconditum a me iri? Nonne locum, in quo te abscondis, ego video? et ubi

B) dum Anonymos nominibus describere non erubescunt.

supra obici: 1) Iosephum ista fortiter habuisse per traditionem oralem, vel ex scriptis auctoritatis historicis gentis sua mere humanis vel Alex reuelatione divina sibi factis. sed ad 2) integre istiusmodi sermones per oralem traditionem vix preparari potuerunt; ad 2) Iosephus nullos istiusmodi fontes, et ad 3) nullum reuelationem sibi factam me rogauit.

(*) Plura qui desiderat tum IONATHANIS et RASCHII, tum HARDTII signata, adeat eos in libris supra nominatis.

T. 9. Ex. 21, 24. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

nam sunt praecepta, quae tibi praeceperam? Et alibi. Sic quoque RASCHI anonymos nominibus suis nominare audet, v. gr. 2. Reg. IX, 1. virum illum ab Elisaeo ad vngendum IEHV missum; et Cap. X, 3. eum, per quem Dominus ad IEHV locutus est, Ionam prophetam fuisse. Talmudistae denique virum illum, qui, quod Sabbathi die contra expressum Domini mandatum ligna collegisset, lapidibus est obrutus, nominare nulli dubitant Tzelophchadam, Num. XV, 32. eum scilicet, de cuius filibus *עזרא* agitur ibid. C. XXVII, 3. (*). Si generales observationes proponerentur, reprehendendae adeo non essent. Sed hocce vitium simul inest eis, ut speciales et specialissime adferantur explicationes et determinationes, aliisque sine vilo fundamento offerantur et obrudantur. Quod quo iure fieri possit, facile quilibet diiudicare poterit. *Plura v. in Accipulis meis Til. 101. de CANTERBURIENSIS a Hermannus lib. p. 12. 16. S. XI.*

V. Necessariam omnino esse Interpreti modestiam exegeticam; et quidem

Quum itaque tam pronus sit hominum animus ad euagandum, et ad falsa pro veris, minus probabilia pro certis et plane eucis adferendum, vendicandum et defendendum: quilibet haud difficulter concedet, Interpreti necessariam omnino esse modestiam exegeticam in omni S. S. scutatione. Haec namque efficit, ut nostram non sectemur gloriolam, neque nostra cogitata pro sensu a spiritu diuino intento aliis proterue et pro lubitu obrudamus. Si enim in rebus humanis non obrudere alteri, sed saltem persuadere quod fas est: quidni id etiam in rebus diuinis valeat, in quibus maior semper cautio est adhibenda, quam in aliis scriptis et dictis humanis?

§. XII.

Si in omni Scripturae sacrae explicatione et interpretatione necessaria interpreti bono est modestia exegetica: sane illa quam maxime primarium tueri debet locum in eo casu, ubi nouae adferuntur interpretationes. Homines ut plurimum nouarum rerum cupidi, et veritates ab aliis magno studio inuentas, et posteritati magno cum fructu traditas, misere auerfantur; utpote nouitatis studio correpti, cui plerumque veterum conamina sordent. Hic ergo opus, hic labor, ne nimium nobis placentes et nos et alios turpi-

(*) cf. SVRENHVSIVS in *βιβλ. κατωματων* p. 90. ubi Tzelophchadam eum fuisse, qui ob violatum sabbatum lapidibus sit obrutus, Tal iudici ex confessione filiarum eius colligunt, *Patet noster mortuus est in peccatis suis*, Verum sic omnes et linguas, quos. *nam corpora in deserto certiorum eiusdem actus auctores esse possunt.* Cf.

turpiter seducamus, et praeiudiciorum ambitu occlusi id, quod est verum, mittamus; contra vero id, quod ne veri quidem speciem habet, submisit veneremur et amplectamur. Placuit omnino nobis sanum GEORG. RAPHELII iudicium, quod in praef. ad adnot. in N. T. ex Polybio et Arriano tulit, vbi rectissime ita censer: *Si qua interpretatio recens adferatur, quae nullum habeat pie et erudite antiquitatis testimonium, vel plane pugnet cum ea: tum si res in contentionem veniat, et momenta rationum sint paria, plus auctoritatis atque ponderis habere antiquitatem.* Idemque optat, vt aliquis existeret ingenio praeditus et doctrina, qui in noua mulcorum interpretatione inquireret, eaque cum veterum commentationibus compararet. Se enim fere semper veriores esse deprehendisse sententias antiquorum. Concinit item veritatis caelestis restaurator, post fata etiam summo laudandus opere, D. LUTHERVS, qui in Comm. in Gen. 49, 4. ita hac de re iudicat: *Ego non amo coactas sententias; et si nihil possum adferre conueniens alicui loco, lubentius fateor me nescire (*).* Adeoque ex hisce satis abunde patet, decere omnino bonum interpretem, vt modeste semper in proponenda noua aliqua sententia verferetur, et nouitatis studio se abripi minime patiatur.

§. XIII.

Neque nobis defunt rationes, quae modestiam omnino a nobis requirunt et suadent. Proponamus modo oculis mentis nostrae optimum optimi Saluatoris CHRISTI exemplum, vtpote qui eo nobis hac in re praeiuit. CHRISTVS enim, licet prophetiarum auctor et magister esset, tamen, vbi IOANNEM baptistam ELIAM a Malachia praedictum esse discipulis suis inculcat, optionem quasi relinquens, illis ait: *ei δελετε δεξασθαι, αυτος εστιν Ηλιας ο μελλον ερχεσθαι, si volueritis accipere, ille est Elias venturus,* Matth. XI, 14. Hoc ipsum exemplum nos edocet, nobis quam maxime in omni S. S. explicatione versandum esse tam *modeste*, vt sensum nostrum nemini violenter obrudamus, sed potius diuidendum

Rationes, cur necessaria sit, adferuntur.

B 2

candum

(*) Conferri hac de re adhuc meretur B. FRANCKIUS in colleg. introd. ad init. Pf. 90. et ad init. Pf. 117. IO. HENR. HOTTINGERVS in apologetico pro benigna lege Lev. XXI, 22. §. 1. et SCHÖTTGENIUS Praef. ad Pastoris Lexicon N. T. a. 5.

candum aliis relinquamus; quam *caute et prudenter*, ut ne nimis crasse et secundum litteram omnia explicemus. Vulgus enim Iudaeorum MALACHIAE vaticinium intelligebat de ipsa persona Eliae; CHRISTVS vero de rediituo quodam et analogo Eliae, qui in spiritu et virtute Eliae venturus esset, id explicat; coll. Luc. I, 17. Huic, qui veritas ipsa est, adiungamus feruos illius, qui omnes id ipso suo exemplo nobis monstrant. Inter hos eminent D. PAVLLVS, qui in Epist. ad Philem, v. 15, scribit velut dubitans: *τὸν γὰρ γὰρ διὰ τῆς ἐξουσίας πρὸς ὅσων, ἵνα αὐτοῖσι δὲ δὲν ἀπέχης*. Forsitan enim id propter separavit se ad horam, ut aeternum eum reciperes. Sic pariter de MOSE, quum ipsi singulari plane modo adparuisset DEVS, voluntatamque suam de redimendo populo suo declarasset, STEPHANVS refert Act. VII, 32. *οὗν ἐρέθη μὲν καὶ τῶν ἱεροφάντων, non audebat apertius liberiusque intueri mysterium illud ardentis rubi, sed potius demisso id vultu venerabatur. Laudi praeter ea omnino MOSI ducitur, quod, quum ei casus aliquis in materia Paschae esset propositus, qui ex latis a DEO de Pascha legibus resoluti vix posset, interrogantibus dixerit: עמרו ואשמעה* *Domini vobis*, Num. IX, 8. Idem MOSES in filiarum Tzelophchadi causa sententiam non ex suo ipsius iudicio deproperavit; sed potius de eo refertur Num. XXVII, 5: ויקרב משה את משפטן לפני יהוה *Detulit Moses causam eorum ante Dominum. Quid ergo nos decebit aliud, quam ut verbum diuinum referenter tra-* a
u
stemus? Et quid de Cherubinis dicemus? Nonne et hi modestiae plane singulari exemplo nobis praelucent? Certe de illis PETRVS 1. Ep I, 12, refert, quod ἐπιθυμοῦσιν παρανοήσαι, desiderant inrospectere omni reuerentia in mysteria DEI. Hinc Exod. XXV, 20. id propter modestissimo pinguntur gestu על-פני הכהנים בכנפיהם אש אל-אזניו אל-הכפרת יהוה פני הכהנים ותנניהם אש אל-אזניו אל-הכפרת יהוה פני הכהנים obtegentes alis suis propitiatorium; faciesque eorum (sint) cuiusvis versus alterum; versus propitiatorium erunt facies Cherubimorum. Cogitemus praeter ea, quo zelo, quae animi detestatione Apostoli se semper iis opposuerint, qui vel nimis crasse vel etiam subdole veritates coelestes peruertere studuerunt. Vbique illis τολμησάτω improbantur, qui omnia audacter effutire nequaquam erubuerunt,

sumque synonymarum clare determinare nequeat, ne vel audacter nimis agat in illis determinandis, vel tautologias, inanes saltem ac otiosas, stilo sacro imputet; sed sufficere existimet, Synonymiam omnigenum quid in suo genere notare. Cuius modestiae exemplum cum LAMPPIO praeiit WOLFIVS in curis suis ad verba illa Phil. II, 2. *ὡς τὴν αὐτὴν ἐργάτην ἔχοντες τὸ αὐτὸ Φρονῆτες, σύμψυχοι, τὸ ἐν Φρονῆτες*, p. 196 scribens: *Mea facio laudati LAMPPII verba: Ego sane ignorantiam meam fateri malle, quam quatuor harum phrasium eundem sensum statuere. Vide et infra p. 22. & XXIV.*

§. XV.

3) maxime ubi
Prophetiae ex-
plicantur.

Necessaria porro est Interpreti S. S. exegetica modestia, ubi ad ea pervenerit loca, quae prophetias comprehendunt. Aliae namque prophetiae iam sunt adimpletae; aliae quotidie adhuc implentur; aliae autem futuro demum tempore complementum suum accipient. In omnibus hisce prophetiis explicandis circumspectio opus est; maxime vero in his, quae complementum suum nondum sortitae sunt. Meretur hic adnotari IRENAEI locus laudatus WOLFIO in curis philol. ad Apoc. XIII, 18. hic autem ita se habet: *ἀσφαλτέστερον ἐν καὶ ἀκινδυνότερον, τὸ περιμένειν τὴν ἐκβασὴν τῆς περὸ Φηείας, ἢ τὸ κατὰσχεῖσθαι καὶ καταμαρτυρεῖσθαι ὀνόματα. τυχὸν δὲ ἐπὶ πολλῶν ὀνομάτων εὐρεθῆναι δυναμένους τὰ αὐτὰ ἀειδῆναι. - - - Εἰ γὰρ πολλὰ εἰσι τὰ εὐρισκομένα ὀνόματα, ἔχοντα τὸν αὐτὸν ἀειδμὸν, ποῖον ἐξ αὐτῶν φηέσει ὁ ἐρχόμενος, ἐξήσεται. Latine ex editione IO. ERNESTI GRABII haec verba ita se excipiunt: Certius ergo et sine periculo est sustinere adimplerionem prophetiae, quam suspicari et diuinare nomina quaelibet; quando multa nomina inueniri possunt, habentia praedictum numerum. - - - Si enim multa sunt, quae inueniuntur, nomina, habentia numerum hunc; quod ex ipsis portabit, qui veniet, quaeritur.*

§. XVI.

Ut autem modestiam hanc exegetiam in explicandis prophetiis obseruemus, sequentes suadent rationes Adfunt nobis exempla lapsium, ab ipsis scriptoribus sacris aliisque illustribus personis in

non vero, ut prauidicio id sit nouerthois Lemporum signis Matthi.
XVI, 2. v. g. ex Gen. XLIX, 10. et Gen. IX, 24. 199.

Interim et hinc facit in aliorum
extremum lapsus q. l. VI. cur. Sal,
mādi in Sankhedria e. 11. scripte.
unt: *וְיָשַׁב לְבָרְכָה לְבָרְכָה*
יְשַׁב לְבָרְכָה לְבָרְכָה
qui compulsi temporis, se. Mes-
sias, i. e. flatus numpatur, ut
explicat Buxl. Lex. Tabn. p.
1364. *sq. Concederem id habent,*
Emittitur id hinc capere, ut id
*libo Christi Act. 1, 7. *ὡς ἡμεῖς**
ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς, Rationes ad-
ferantur.
ἡμεῖς ἡμεῖς, ἡμεῖς ἡμεῖς (1)
ἡμεῖς ἡμεῖς ἡμεῖς
XVI, 2. v. g. ex Gen. XLIX, 10. et Gen. IX, 24. 199.

in adplicatione ad specialiores circumstantias commissorum. Sic e. g. EVA, quae quidem promissionem diuinam de benedictio mulieris semine Gen. III, 15. acceperat, valde tamen se ipsa deceptit, quum illam (saltem vt plurimi locum illum interpretantur) ad CAINVM adplicaret, dicendo: קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה *Possedi virum Dominum*. Quum male autem hanc Domini promissionem gratiosam de CAINO exposuerit, ipsa subsequuto tempore experta fuit. Sic quoque SAMVEL, qui voluntatem quidem Domini de eligendo et vngendo Rege ex filiis ISAEI nouerat, attamen quum pro suo beneplacito hac in re agere, et ELIABVM regem constituere vellet, valde in illa adplicatione aberrauit a nutu DEI sanctissimi et omniscii, 1. Sam. XVI, 6. 7. Haec et alia exempla nos edocent, magnam semper a nobis requiri circumspectionem, si nobis res fuerit cum eloquiis prophetarum ad certas personas vel alias quascumque circumstantias adplicandis, ne nobis nimium fidentes errori nos exponamus grauissimo. Deinde indignitas quoque no-stra hoc nobis suadet, vt caute procedamus in explicatione prophetarum, ne rationi nostrae plus confidere eamque sequi videamur, quam ipsi confidimus DEO. Dignius sane est, vt homo infirmitatem suam coram profiteatur, quam vt se et alios turpiter fallat. DEO etenim placuit sibi quid et sapientiae suae referuare, nostraeque sic rationi obicem ponere. Hinc quoque legimus Apoc. V, 2. sqq. quod nemo praeter Agnum, h. e. CHRISTVM, dignus reperitus sit ἀνοίξει τὸ βιβλίον, καὶ ἕρσσει τὰς σφραγίδας αὐτοῦ, *aperire libellum, et soluere sigilla eius*. Certo sane documento, multa in S. litteris contineri, quae hominis intellectum etiam perpicacissimum superant, latent.

§. XVII.

Hinc porro hebetudo intellectus nostri in percipiendis rebus diuinis generatim, speciatim vero in propheticis, modestiam suadere debet. Quid, quaeso, est hominis intellectus finitus et deprauatus, si comparetur cum DEI intellectu infinito et omni modo excellentissimo? Huius respectu nihil sane est hominis intellectus, et ne vmbra quidem habet. Si enim quis ultra limites euagari voluerit, experietur idem, quod olim DEVS per prophetam ESAIAM Iudaeis

Zach. I, 1. expresse dicit: נבואת זכריה סתומה היא מאד ונר' ואין אתו יכולין לעמוד על אמתת פתרונו עד יבוא מורה צדק
Prophetia Zachariae obscura est valde etc. et nemo nostrum poterit stare (ceu certi quid adferere) de veritate explanationis eius, usque dum venerit doctor iustitiae ().* Talis quoque vox fuit mulieris Samaritanae ad Salvatorem optimum Io. III, 25 (**).

§. XIX.

In prophetis porro libris ideo quoque necessaria est Interpreti modestia, quia multa, multa inquam, euentui sunt commendanda. Sic multa Judaeis in V. T. fuerunt in Prophetis obscura, quae nobis, quum CHRISTI aduentu adimpleta sint, clarissima sunt. Hoc enim nulli in malam interpretandum est partem, si in determinandis vaticiniorum circumstantiis haesitet, eo, quod multum ab eorum complemento dependet: quo facto, lucida plane omnia erunt et clara. Hinc modeste potius particularia haec illa vaticiniorum momenta, quae difficultatibus suis laborant, euentui tradat quilibet, et nihil audeat certo definire (***). Praeter ea nonne iustum est et aequitas ipsa, vt, quem ad modum in humanis, ita et in diuinis praesertim generaliori contenti semper simus explanatione, si particularia et specialia adsequi non valeamus. Melius enim est, et christiano homini conuenientius, vt in reuelatione diuina adquiescat generali, DEOque omnipotenti et sapientissimo cetera commendet, quam vt ingenii signa verbis diuinis inferat, et, si euentus alii plane edocuerit, in ruborem detur. Hinc non anxie curemus, qua ratione et quo tempore, quoque loco aliquid adimplendum sit; veritas namque diuina in nullo deficiet verbo. Po-

C namus,

(*) Cf. Idem ad Ezech. XLII, 3. et R. D. KIMCHI ad Ezech. XLII, 5. Placuit nobis magnopere iudicium B. FRANCHI in colleg. introd. ad fin. Pl. 70. scribentis: In omni studio exegetico praestat ignorare quaedam, quam minus certo fundamento niti, merasque coniecturas frustra confectari.

(**) Vide, sis, etiam CVNÆVVM de republ. Hebr. L. I. C. 17. et HIERONYMVM ad templum Ezechielis.

(***) Cf. I. C. WOLF, in curis philol. ad 1. Thess. IV, 16. et B. LANGIUS in *Apocalypischen Licht und Recht* p. 75. n. 14. p. 179. n. 7. et in Praefat. zum *Prophetischen Licht* u. R. passim.

T. d. ad Apoc. XIII, 16. p. 551.
 ex IVENAEO.

numerum bestiae; numerus enim hominis est, et numerus illius est DCLXVI. Apoc. XIII, 18. Problema sane est intricatissimum, ad quod soluendum singulare requiritur acumen. Lubentes quidem concedimus, fore, ut post eius solutionem et complementum facile sit hocce vaticinium, quam in illo non nisi *ἀριθμὸς ἀνθρώπων* sit: simul tamen contendimus, determinatam illius explicationem ad illum vsque diem referendam esse, qui illud exactissime adimplebit. Ipse tunc DEVS aperiet maximam suam sapientiam, quod quidem saepe suos aliquamdiu vexationi tradat; enim vero iustum illis auxilium iusto ferat tempore. *Vide Irenaei locum supra citatum p. 17.*

§. XXI.

- (7) Denique et hoc necessariam in vaticiniis resoluendis modestiam suadet, quod ipse IOANNES hac in re exemplum ut certitudinis, sic modestiae, in materia de futuris adimplendis, exhibeat omni exceptione matus. Sic enim verba eius se habent I. Ep. III, 2. Ἀγαπῶντες, inquit, τὸν τέσσαρθε ὁ Θεὸς ἔσμεν, καὶ ἔτι εἰς Φανερωθῆν, τὴν ἐσόμεθα. Οἴδαμεν δὲ, ὅτι, εἰς Φανερωθῆν, ἔμοιοι ἀντὶ τῶν ἐσόμεθα. Ἐτι ἐσόμεθα αὐτῶν καθὼς ἔστι. Dilecti, nunc filii DEI sumus, et nondum manifestatum est, quid futuri simus. Scimus tamen, quod, si manifestatum fuerit, similes illi futuri simus: Videbimus enim illum, quem ad modum est. Ponit ea, quae certo adsequi et confirmare suo et aliorum exemplo potuit, et quae Spiritus ipse Domini in mente sua obsignauerat; reliqua mittit, et revelationi diuinæ in magno illo adparitionis die relinquit. Hunc fedulo et nos sequamur, ut magis Domino, quam nobis ipsis, credere discamus.

§. XXII.

4) *vbi quaestiones arduae tractantur.*

Necessitatem porro modestiae exegeticae in tali quoque casu adferimus et requirimus, *vbi quaestiones arduae sunt tractandae et determinandae.* In his talibus quamvis vnicuique liceat coniecturas adferre, et aliis diiudicandas proponere; acuius tamen est et consultius, modeste τὸ ἐπιπέχειν eligere, quam incerta pro certis alteri obtrudere. Hoc enim fieri vel citra nostram opinionem poterit, ut, quam coniecturas nostras exornare et aliis plausibiles efficiere

cere studeamus, nos ipsi tandem illas exosculemur, ex illis tamquam ex principis certis concludamus, et in illis quoque tamquam veritatibus iam dudum euictis, quin immo diuinis, adquiescamus. Hinc autem nihil tandem aliud exurgit, quam ut in fine confiteri cogamur, nos aliis pariter atque nobis quid imposuisse. Tales autem quaestiones arduas in sacris contineri litteris, neminem, qui data illas opera perlegerit, fugere poterit. Quasdam saltem paucis attingemus. Sic v. c. eruditi in tractatione historiae de ELI, summo populi Iudaici pontifice, quaerere solent, num et hic ad salutem aeternae beatam fuerit translatus? item quum peruenerint ad ea, quae de ANANIA et eius vxore SAPPHIRA Act. V, 10. leguntur, eandem eruditi quaestionem proponunt. Hae profecto sunt quaestiones satis arduae, et nemo hic sibi praesumat et decidere audeat, quae ipsa tacet S. S. Nostra sane nihil refert, ut eas quaestiones, proposito quidem faciles, sed difficiles determinatur, certo adferamus, eo quod impossibile id nobis sit et plane superuacaneum (*). Sic quoque quaestio de situ paradisi, in primis ratione fluiorum Pischon et Gichon, adcurate et certo ob determinationem Scripturae cessantem definiti nequit. Huius etiam tenoris est quaestio illa de signo, quo HABELI innotescere potuit, acceptam fuisse Domino oblationem suam; et de signo, quo CAINO constitit, displicuisse DEO victimam suam; quale scilicet illud

C 3

(*) Consentimus cum ven. LINDHAMMERO in adnot. ad h. I. Was, inquit, die Frage betrifft: ob Ananias und Sapphira verdammr oder selig worden seyn? so ist dieselbe, weil die II. Schrift ganz davon schweiget, mit einer Gewisheit zu erörtern oder auszumachen, so unmöglich als unnützig. Die alten und neuen Ausleger sind darinn unterschiedener Meinung; diejenigen aber, welche sich hierüber gar keines Urtheils anmassen, geben am sichersten. Es ist glaublich, daß Ananias und Sapphira sich zuerst mit einem rechten Ernst zu dem Christenthum gewendet haben, weil in dem Anfang ein großer Entschluß dazu gehörte, wenn einer ein Christ werden wolte; so kann auch gar wohl seyn, daß sie auf Petri Befrassung ihre Sünde noch herzlich bereuet haben, und also gerichtet worden sind am Fleisich, ihr Geist aber noch erretet und selig worden ist. 1 Cor. V, 5. Cap. XI, 32. 1 Petr. IV, 6. cf. b. GERHARDI adnot. posth. in Acta p. 143. et b. SEE, SCHMIDII Comment. in 1 Sam. IV, 18.

lud fuerit? Scriptura iterum flet; hinc etiam omnis labor ac sudor, ut ut sit maximus, est frustraneus. Plures adducere tales quaestiones merito superfedemus, quum unicuique ex adlatis satis colligere liceat, necessariam plane et vilem esse in quaestionibus difficilioribus modestiam.

§. XXIII.

5) *ubi res prae-
scae definiun-
tur.*

Modestia quoque exegetica tunc Interpreti maxime est necessaria, *ubi prae-scae rerum singularia momenta difficultatem habent.* Memores enim semper esse debemus illorum verborum, quae 1. Paral. IV, 22. leguntur: **וְהַדְרִיִּים עִתִּיקִים** *istae vero res (sunt) antiquae.* Quot enim, quaeso, res et facta nobis referuntur, quae pro fundamento habent ritus quosdam antiquos, qui vero ad nos non perueniunt; quos proinde res et facta ob horum rituum ignorantiam introspicere et certo explicare nequaquam possumus? Olim quidem istae res potuerunt fuisse planissimae, ita quidem, ut omnes eas intelligere et de iis iudicare nullo labore quieverint; at vero nos, utpote fundamento earum destitutos, plene latent, suntque nobis reclusae et manent. Si igitur Interpreti tales obveniant, melius est, si ignorantiam in illis determinandis modeste fateatur, quam ut talia proponat, quae leuissimo nituntur fundamento, atque hinc eo facilius ab aliis evertuntur.

§. XXIV.

6) *ubi singu-
lar vocis si-
gillatim con-
siderantur.*
Aliqui in hac per-
tinet dicta p. 14.
§. XIV.

Nemo insuper inficias iuerit, tunc quoque modestiae exegeticae praecipue locum esse, *si singulae voces sigillatim considerantur.* Saepius enim vsu venire solet, ut cognitio nostra, ut ut alias sit distincta, in considerandis et distinguendis vocibus singulis nos destituat, neque eo penetrare valeat, ut omnia et singula ac tangere nobis sit possibile. In tali casu, si in S. S. explanandis nobis obvenit, modestiam quisque coram monstret necesse est, ut de singulis vocibus determinandis et adplicandis non nimium sit sollicitus, seque sine necessitate maceret. Boni namque tunc Interpretis est, ut pro lucro hoc iam reputet, si rem ipsam, de qua agitur, et cuius sensum genuinum indagare studet, studio attingit suo, ut deinde exactam et plenariam singularum vocum rationem earumque deter-

determinatum significatum reddere et adserere nequaquam valeat. Talia loca in sacris paginis occurrunt sat multa, quorum quidem sensum generaliore adsequimur; specialiore vero illorum determinationem, qua singulas voces, mittere cogimur. Si itaque consideremus verba PAVLLI Eph. III, 18, quibus fideles ex paterni amoris adfectu precatur et adhortatur, ut verum CHRISTI amorem magis et magis perpendant, et sibi ita adplicent, ut in illo amore de die in diem perfectiori modo fundentur; hanc illis rationem subnectit, ut comprehendere ac cognoscere valeant, vna cum sanctis omnibus, *τὶ τὸ πλάτος καὶ μήκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος*, quanam (sunt) *latitudo et longitudo, et profunditas et altitudo* (amoris scilicet Christi): tunc quidem generaliora hic probe perspicimus; enim vero specialissimum verborum sensum attingere vix valeamus. Quod si ergo quis specialiora determinare auderet; modeste hic sane illi esset agendum. Sufficere enim unicuique veritatis studio omnino potest, si locus hic componatur cum similibus IOBI verbis Cap. XI, 8. 9. *Sapientia DEI excelsior est coelo, profundior inferno, longior terra, latior mari.* Hinc etiam quilibet inde discere poterit, proverbialem hanc esse dictionem, eaque dubio procul significari immensam et infinitam plane rei cuiuscumque magnitudinem (*). Plura qui a nobis desideret, et determinatiora qui postulet, eo simul ipso significabit, sibi maioris momenti et melioris usus et fructus esse incerta et dubia, quam vera et certa; utpote non perpendens, DEVM id propter suam nobis reuelasse voluntatem, non ut otiosa verba illi adstringamus, sed potius ut cognoscere valeamus, infinitum esse et maximum suum erga nos miseris, utpote nil tale meritos, in CHRISTO redemptore nostro amorem. Hoc quod scilicet singularum vocum significationem determinare praecise non valeamus, in multis adhuc S. S. locis obtinet. Cum primis autem proprium hoc est *Cantico Canticorum Salomonis*. Hoc quidem, quo tendat, generatim magno studio adsequimur: ast vero specialissimas textuum

vocum.

(*) Hoc etiam observavit Cel. D. CHRISTOPH AVG. HEYMAN-
NVS in dissertatione, cui titulus: *de Christi amoris erga homines in-*
mensurabilitate; §. 7. addens simul: *Non est itaque quod solliciti se-*
mus de sigillatim exponenda sacra hac mathematica, quam vocat
GLASSIVS in Philologia sua sacra p. 1612.

vocumque explicationes et adplications temere quis et satis audacter tentauerit. Contenti simus oportet, omnia in eo contenta eo tanquam ad primum principium redigenda esse, vt partim CHRISTVS, tanquam sponsus, tenerrimum suum amorem et gratiosam praesentiam sponsae declaret; partim vt sponsa excitetur vnice ad CHRISTVM tanquam ad vltimum et optimum suum refugium et asylum tendere, atque sic ad veram animi quietem peruenire.

§. XXV.

7) *ubi causae rerum et factorum inuestigantur.*

Circa hanc autem materiam de modestia Interpreti necessaria, probe porro obseruandum est, vsu quandoque alicui venire posse, et adu sic euenire, vt *causae rerum et factorum sint inuestigandae*: tunc hoc ex asse tenendum est, nos nequaquam decere, vt causis rerum et factorum fingamus ex nostro ipsorum cerebro, inprimis vbi critica modestia opus est; illasque pro veris causis venditemus. Hoc enim non esset verbum diuinum explicare, et veritatem illius adstruere, sed potius illud in quemcumque sensum vertere, et plane deprauare. Hinc caute omnino in causis adferendis procedamus. Haec in parte Rabbinum plerumque modum omnem excedunt, ita, vt non Scripturas scrutari, sed potius in illis fabulari prorsus videantur. Sic R. SALOMO ISAACIDES, quum ad Esa. XXXVII, 38. vbi interfectio Sanheribi recensetur, illius causam inquirere et lectori indicare instituit, haec habet: שאמר אלה תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שתכאתי בניהם כחן אקריב שני בני לפנך עמדו וחרגורו Siquidem dixerat (Sanherib): si eripueris me, (o Nisroche), vt ne interficiant me ciues regni mei, quorum filios illuc (in Iudaeam) duxi, offeram duos filiorum meorum coram te. Insurrexerunt igitur et interfecerunt eum (filii). Eandem tibiam in eadem re et causa illius inquirenda inflat R. DAVID KIMCHI, cuius verba ad 2 Reg. XIX, 37. huius sunt tenoris: באנדה סנהריב שאל את חכמו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאלהיהם נלחם להם אמרו לו אברתם אבותם העלה את בני עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי כששמעו בניו הכותו בחרב בעוד שהיה משתחרה Est iucunda Rabbinorum nostrorum narratio: Sanherib interrogauit sapientes suos post excisum ab angelo exercitum eius, quodnam esset

esset meritum gentis illius (Iudaicae), quod Deus illorum pugnavisset pro illis? Responderunt ei, quod Abrahamus, pater illorum, obtulisset filium suum in holocaustum. Dixit igitur: Etiam ego offeram duos filiorum meorum Deo meo. Quod quam audiuissent filii eius, percusserunt eum gladio, dum adhuc esset adorans. Satis audacter uterque in proponenda causa procedit. Tacent Scriptores sacri, qui hac de re referunt: sed illi, quod cerebrum ipsorum effluxit, temere protrudunt; nec ut probabile tantum proponunt, sed tamquam certissimam veritatem aliis obtrudere conantur. Ne ergo et nobis tale quid obueniat, semper caute et modeste nobis erit versandum: et si causam aliquam proponere studemus; tunc vigilandum unicuique erit, ut illam, ut possibilem saltem, non vero ut certissimam alteri proponemus. Cum primis autem modestia necessaria interpreti est, ubi crisim adplicare contendit. Secus enim si fieret, statim id quoque inde eueniret, ut verba quaedam sacri textus, quae genuina tamen sunt, censoria sua dispungeret et penitus eliminaret virgula (*). Operae hic omnino pretium est, ut referamus ad sensu dignissima WOLFFII verba, quae in Praef. Curar. T. III. habet: Numquam equidem, inquit, ita statui, quod in locis codicis sacri exponendis nullus prorsus locus coniecturis pateat. Sunt quaedam δυσνόητα; sunt, in argumentis inprimis historicis et antiquariis, quaedam non satis ad liquidum perducta. In his doctrinae et ingenii vires periclitari non solum integrum cuique esse velim, sed et praecclarum laudique dignum arbitror. Nimia itaque et luxurians iure meritoque improbatu crisi: simul tamen et id requiritur, ut certis se quiuis contineat limitibus (**). Conferre hic neminem pigebit c. A. HEYMANNI diss. de exegeti historica S. S. §. 33.

D

§. XXVI.

(*) v. l. c. WOLFFIVM in curis philol. ad Act. II. 30. p. 1038. ubi *Mitium* *Exstantium* *composit*, quod

(**) Adcommodari in rem praesentem potest Prov. XXV. 2. כָּבֵד דְּבַר אֱלֹהִים הַסְתֵּר דְּבַר גְּלוֹרְיָא דֵּי דְּעֵי רֵיבִי עֲרֵיבִי, inprimis ex interpretatione COCCHEII: *Gloriosum Deo est tegere verbum, i. e. recte loqui, ut opus sit scrutatione. Quamuis in textu illo de S. S. proprie non sit fermo.*

verba in plerisq. codd. Graecis
lecta τὸ κατὰ βαρβάρων ἄνευ
γεν τὸν ἕλεος, pro fuerit habu-
erunt: cum de illi qui verba haec o-
miserunt, incerta rei sint, non
intelligentes vim verbi ἄνευ,
βίβλ.

§. XXVI.

1) ubi defini-
antur libro-
rum sacrorum
Scriptores
anonymi.

Necessaria denique bono Interpreti modestia exegetica est, quum eo peruenerit, *ut definias librorum sacrorum Scriptores, qui anonymi sunt.* Facillima hic est errandi via, et omni quis opus habet circumspectione, ne in illis determinandis nimium ipsi placeant coniecturae suae. Eo ipso enim, quod nomen scriptorum illorum nobis non innotuerit, probabiliter saltem eos definiamus, quia coniecturis modo eos detegere conamur. Nec enim opus est praecise, ut certo semper sciamus auctores librorum sacrorum secundarios, siquidem auctoritas canonica ab iis non dependet. Sufficiat nobis certo scire, auctorem illorum primarium esse ipsum DEVM infalibilem. Sic modo modestissimo b. SEBAST. SCHMIDIVS sentit, quum in adnot. ad Cap. I, 1. libri RVTH de auctore illius secundario verba facit: *De auctore secundario, inquit, huius libelli certi quid non habetur; immo nec haberi potest. De variis quidem variorum coniectura est: sed quae incertiolem lectorem tantum dimittit.* Et paucis interiectis, *In quantum quidem, pergit, coniecturae licet; existimauerim, probabilissimam coniecturam fore, si dicatur, eundem huius libelli, qui etiam libri Iudicum, auctorem esse: ita, ut quem ad modum historia de Michae et tribu Danis, nec non historia de bello Gibeonico eiusque causa, sic haec quoque de RVTH historia quaedam libri Iudicum quasi adpendix sit: nisi quod illae de Michae idolo et interitu Gibeae historiae pars quaedam ipsius libri Iudicum factae sunt; huic vero de RVTH enarrationi, tanquam prolixiori, peculiari libellus datus est.* Hic b. vir sententiam quidem suam de auctore libri RVTH protulit; at cum omni modestia, ita quidem, ut cuique liberum suum maneat iudicium. Sic et nobis incumbit, ut, quotiescumque de auctore huius vel illius libri sacri sermonem instituimus, semper omnem adhibeamus modestiam, eo quod certis plane destituamur criteriis. Ceterum HIERONYMI quoque laudabilis omnino modestia ex his verbis satis elucet, quae leguntur in praefat. Comm. in Abdiam: *Per vetera vestigia rursus ingrediar, emendans si fieri potest curuos apices litterarum. Infans eram, nec dum scribere noueram: titubabat manus, tremebant artusculi. Nunc, ut nihil aliud profecerim, saltem Socraticum illud habeo, scio, quod nescio.* Dicit et Tullius tuus, adolescentulo sibi inchoata

choata quaedam et rursus excidisse. Si hoc ille tam de libris ad Heremium, quam de Rhetoricis, quos ego vel perfectissimos puto, ad comparationem senilis peritiae dicere potuit: quanto magis ego libere profitebor, et illud fuisse puerilis ingenii; et hoc maturae senectutis? Haec de necessitate modestiae exegeticae adduxisse sufficiat.

§. XXVII.

Necessitate multis nunc momentis adferta peruenimus nunc ad id, quod porro modestia a bonae fidei Interprete omni requiritur modo; videlicet conuenit quoque illi, ut pertinax minime sit in defendendis cogitatis et adfertis suis, si nimirum falsitas eorum aut insufficientia saltem ab aliis argumentis rite deductis fuerit ostensa. Fieri namque facile omnino potest, et saepius quoque accidit, ut, si nimium nobis nostrisque viribus confidimus, sensum vel sacrae Scripturae plane contrarium, etiam citra nostram opinionem, adferamus, vel ad minimum non satis dilucide mentem nostram explicemus et determinemus omnibus suis circumstantiis. Homines enim sumus; hinc quoque humani nihil a nobis alienum putemus. Accedit et hoc, nimiam saepe de doctrina sua et perspicaci ingenio opinionem multos saepe eo adigere, ut re vera erroris se immunes esse credant. At vero quam cito tales tunc in praecipitia ruunt! id quod experientia iam diu nos edocuit. Quem ad modum autem errare humanum est: ita omnino interpretem sacrarum litterarum decet non tantum, sed etiam obligatus multis modis est, ut errore suo, siue determinato ex consilio, siue ex oscitantia fuerit admissus, ostenso, in meliori adquietat sententia. Tantum namque abest, ut hoc tale Interpreti bono fuerit dedecori, ut potius laudandum sit veritatis amans illius animus. Oculi enim plus vident, quam oculus, ut in proverbio dicere solent. Et quis Interpretem, correctionem sanam et ex bona mente fluentem admissurum, ideo contemnet et risu excipiet? Nemo sane mentis eiusmodi quid admiserit. Quod enim huic accidit, ab hoc et alii non sunt liberi. Insuper quoque ipsa hunc benignum erga veritatem animum nobis iniungit sacra Scriptura. Sic enim legimus Prov. XXX, 32. אַתָּה מְבַלְלֵם אֶת הַיָּם וְאַתָּה מְבַלְלֵם אֶת הַיָּם בְּהַתְּנֵשׂהוּ וְאַתָּה מְבַלְלֵם אֶת הַיָּם לְמַעַן יִרְאוּ לְפָנֶיךָ וְיִתְּנֶיךָ לְפָנֶיךָ. Si stulte ogeris, inquit, effundero te ipsum; et si (altum) cogitaueris: manum ori (imponere). 103 vs praeter ea ipse nobis hac in re suo praeiuit exemplo. Ille enim,

D 2

quum

VI. Non pertinacem esse in suis defendendis placitis.

quum DEVS ipsi singulari quodam modo adparuisset, illique errores commissos et adplicationes peruersas proposuisset, adeoque argumentis maxime stringentibus conuicisset, non modo non negavit, sed supplex etiam fuit deprecatus. Sic enim se illius habent verba: הן קלתי מה אשיכך ידי שמתי למרמי אחת דברתי: *Ecce leuis fui, quid respondebo tibi? Manum meam ponam super os meum: semel loquutus sum, sed non respondebo; et secunda vice, sed non addam*, Cap. XL, 4. 5. Faciles igitur et nos simus omnia lubentes admittere, quae ad nostram ipsorum emendationem conferre quid possunt.

§. XXVIII.

VII. In verbis S. S. claris sensum aliorum non esse detorquendum.

Modestia quoque exegetica ad id nos obligat, ut in verbis S. S. planis sensum aliorum non detorqueamus, etiamsi illae difficultates, quae forsitan sese offerunt, remoueri possent. Valet namque et hic, quod alias in scholis hermeneuticis dici et iniungi consuevit, a littera plana et determinata non esse recedendum, nisi id suadeat et vigeat summa necessitas. Si itaque verba, prouti iacent, sensum planum et sanum omnino habent, ad quid valeret illorum dilaceratio? Nulla sane est et fuit vniquam veritas, quae ab aliis non fuit obiectionibus adperita. Accedit, ut saepius illae difficultates fuerint auctae et cumulatae, quae tamen, si adcuratius examinentur, nullius sunt ponderis, ita, ut earum causa ipsa littera sit deserenda. Melius proinde est verbis planis insistere, quam temere ea mutilare. Sic clarissima sane sunt verba CHRISTI Io. III, 14. ubi serpentem aeneum typum Messiae fuisse expresse adferit. Multi tamen difficultates sine necessitate nequunt, inter quas praecipua est, quod serpens ille emblemata diaboli fuerit, adeoque nefas omnino sit, eundem cum CHRIS TO comparare. Sed friuola omnino est haec adfertio et obiectio. Potest namque vna eademque voce comparatio inter res diuersas institui, sed modo et ratione plane diuersa. Sic in sacris paginis CHRISTVS vocatur leo; quod nomen ipsi etiam diabolo tribuitur: quis autem inde concludere vellet, vna ratione haec talia efferrī, quum ipsa etiam S. S. diuersa id ratione indicet et explicet? Hoc etiam et hic valet. Nulla igitur, teste WOLFIO (*), est illis cedendi hic necessitas, ut potius

(*) in cur. philol. ad h. l. Vide etiam, sis, DEYLINGIUM in obs. facr. P. II. p. 169. TRILLER. in der Untersuchung etlicher Oerter N. T. p. 45. sq.

מה' דברך פות' 14. יו"א 111. 4
אהי קטבך שאול

in tam discreta adfirmatione securissime acquiescere possimus, si vel mille adferri possent difficultates, quas paucissimas hic nonnulli ne-
 dunt. Tutius enim foret, ignorantiam in illis soluendis aperte pro-
 fiteri, quam de verbis CHRISTI tam claris aliorum detorquendis
 temerariam operam suscipere. Et omnino multo convenientius homi-
 ni, qui CHRISTO nomen dedit, est, ut Doctori suo, qui
 veritas ipsa est, credat, quam ut inanes sibi et fuites imprimat dif-
 ficultates. Commode autem Saluatorem cum isto serpente com-
 parari posse, praeter alios ostenderunt BOCHARTVS P. II. Hieroz.
 L. II. c. 13. WITSIVS in Oeconom. Foeder. L. IV. c. 10. HVETIVS
 in Demonstr. euang. p. 153. et alii plures. Caueamus hinc nobis
 maxime, ne nostra diuinis praeferamus, sed potius fide simplici
 vniuerso DEO in verbo suo nobiscum loquenti credamus.

§. XXX.

Modeste insuper nobis versandum erit, si definire instituimus
 particularium quorundam phaenomenorum causas. Quo rariores
 enim eiusmodi casus sunt, eo cautiore quoque sumus in causis il-
 lorum indagandis. Inprimis si nullum earum causarum vestigium
 in ipsis litteris diuinis deprehendamus. Tunc sane ab inquisitione
 causarum illarum omnino desistamus oportet; aut saltem omnes no-
 strae adserptiones ut merae coniecturae sunt venditandae et propo-
 nendae. Si enim omnia exacte digessimus et inquisuimus, nihil
 tamen ulterius nobis relinquitur, quam possibile esse, hanc vel il-
 lam huius vel illius rei extitisse causam. Qui plura adserit, aut
 gannit, aut saltem figmentis suis superbit. Sic si quis causam eam-
 que certam indagare veller, cur in Psalmo CXLV, qui alias est
 Psalmus alphabeticus, littera *Nun* fuerit omissa? illi certe nihil ma-
 gis adferere licet, quam ut rem coniecturando adsequi conetur; si
 plura dare et pro certo quid adfirmare ausus fuerit, modestiam
 omnem excedit, et nullius adfensum meretur. Tacet enim Scri-
 ptura; tacent scriptores sacri coaeui: hinc et nostrum erit, ut de
 causis earum rerum vel plane taceamus, aut ad minimum non plus
 nostris tribuamus coniecturis, quam par est.

§. XXX.

Saepius insuper Interpreti accidit, ut omni cura sua et indu-
 stria adhibita, obscura tamen semper maneat et difficilis plenarii va-
 riciniorum

D 3

VIII. In defi-
 niendis parti-
 cularium quo-
 rundam phaenomeno-
 rum causis
 modeste agen-
 dum.

Exemplo sic quae-
 sitio cum in gene-
 logia Aphaens commemoratur Se-
 nath femina, coll. ad. in 13. v. 26.
 Hal. ad Num. 26. 40.

IX. In pro-
 phetis si ple-
 narium com-

*plementum
determinari
nequit, non
tamen statim
res ipsa abij-
cienda.*

viciniorum complementi determinatio. Hinc in tali casu hoc probe Interpreti tenendum erit, videlicet ad modestiam exegeticam spectare et hoc, ut, si in prophetiâ historicâ complementum plenarium digito statim commonstrari nequit, rem ipsam non abiiciamus proterius, sed potius infirmitatis nostrae probe memores simus, et Domino omnimodum verbi sui complementum committamus. Reminiscamur enim illius Apostoli dicti ad Hebr. II, 8. *ὃν δὲ, inquit, ἔγω δεξιμὲν αὐ- τῷ τὰ πάθη ὑποτεταγμένα, nunc autem nondum videmus omnia in uniuersum esse ipsi subordinata.* Hic ipse Apostolus fatetur, se in praesenti, ut et alios fideles, plenarie penetrare non posse, quomodo scilicet omnia CHRISTO subiiciantur; sed non ita fore in perpetuum. Contenti ergo omnimode simus, quod cum eodem Apostolo possimus libere eloqui, v. 9. *τὸν δὲ θεαχῶς τι παρὰ ἀγγέλους ἠδαιτωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τὸ θαυμάσιον, δεξίαν αὐτῶν ἐσεφρονόμενον, illum, qui per breue temporis spatium minor fuit angelis, videmus Iesum, per passionem mortis, gloria et honore coronatum.* Quem ad modum enim medicorum filii in difficilioribus morborum adspecibus non statim desperant, sed potius omnia felici futuro euentui relinquunt; ita et nos cum primis decet, ut rem, licet paullo difficiliorem, non penitus denegemus, sed sedato potius et tranquillo animo ipsum euentum expectemus felicissimum, utpote qui omnia clariori luci exponet. Vallet et heic tritum illud: *Quod differtur, non aufertur.*

§. XXXI.

*X. Exempla
modestiae
exegeticae
ipsam exhibe-
re S. S.*

Nec desunt nobis in ipsis sacris litteris exempla, ex quibus modestiae exegetica elucet. Ex his ante omnia in scenam producendus erit *uniuersus coetus Israeliticus.* Licet enim ab ipso benigno NUMINE publica lege sabbathica poena capitalis generatim transgressoribus indicta fuisset, secundum illud Exod. XXXV, 2. *כל־העשה בו מלאכה יומת, Quicumque facturus est in illo opus, occidetur;* licet praeter ea doctores Thalmudici temere satis confinxerint regulam, *strangulationem* intelligi, ubicumque יומת vel מות יומת in sacra Scriptura dicatur: tamen ea modestia ille coetus usus fuit, ut non statim violatorem Sabbathi poena quacumque capitali adfecerit, sed potius illum posuerit in custodia, uti Num. XV, 34. habetur: *כי לא פרש מד־יעשה לו eo quod nondum*

nondum expositum fuisset, quid faciendum sit illi (*). Deinde et IOSEPHVS hac in re eximio suo nobis praeiuit exemplo. Hic namque, quum ab ipso interpretatio somniorum posceretur, DEO, soli infallibili, non infirmis humanis viribus, visorum diuinorum explicationem et omnimodam enucleationem tribuit. Audiamus modo ipsa eius ad ministros regis Pharaonis verba, Gen. XL, 8. **בלערי אלהים יענה** *Nonne, inquit, DEO interpretationes* (proprie conueniunt?) Idem ad Pharaonem, qui et ipse ex IOSEPHO talia quaerebat, libere dixit: **מרעה ארדשלו** *Non meum* (est hoc. Enimvero) *DEVS respondebit pacem Pharaonis*, Gen. XLI, 16. DANIEL porro, qui licet donis Spiritus sancti instructus esset vberim, magnaue sua sapientia vbique fere locorum inclaruisset, tamen nihil sibi arroganter vindicauit, multo minus insignioribus illis donis diuinis superbiit, sed omnia potius singulari diuinæ gratiæ tribuit. Hinc etiam regem Nebucadnezarem, qui aliquando somniabat, et id propter turbatus valde erat, DANIEL rogauit, vt ad somniorum reuelationem et explicationem tempus quoddam ipsi concederet. Quumque DEVS illi haec gratiose fecisset nota, aperte apud regem fuit professus DANIEL: **רוח די מלכא שאל לא חכימן אשמן חרטמין צורין יכלין לתחוויה למלכא: ברכש אויזי אלה בשמיא גלא רוזן וחרש למלכא נבוכדנצר מה די להוא בחרות יומיא** *Arcanum, quod rex petit, non sapientes, diuinatores, astrologi, decifores possunt indicare regi. Verum est DEVS in coelis, reuelans arcana, qui etiam notum facit regi Nebucadnezari, quid futurum sit in postrenis diebus.* MOSES praeter ea prodeat vt illustre modestiæ exegeticae exemplum, de quo Exod. IV, 6, dicitur: **ויסתר משה פניו כי ירא מחובש אליהואלוקים** *abscondisse illum faciem suam, eo quod timuerit adspicere DEVM.* MOSES proinde ad instar Cherubinorum se exhibuit, vt pote qui etiam faciebz teclis super arcam erant posit. De his autem mox erit dicendi locus. Nec non DAVID ipse suo exemplo nobis monstrat, in explanandis eloquiis diuinis semper nobis agendum esse modeste, et reuerentiam NVMINIS semper ante

(*) Conferri hic omnino meretur maxime reuer. Dn. Praefidis diss. de Poenis capitalibus §. XI, XII.

ante oculos habendam, nihilque sibi ipsi confidendum. Sic enim ille precatur Psalm. CXIX, 18. *גל עיני וחביטתה פלאותה מלכותך*. *Aperi oculos meus, ut perspicere valeam mirabilia legis tuae.* Eumachus denique reginae Candaces idem nobis commonstrat, utpote qui probe infirmitatis suae conscius, quam a PHILIPPO, CHRISTI apostolo, Act. VIII, 30. 31. interrogatus esset: *ἀδελφε γινώσκεις, ἢ ἀναγιγνώσκεις; Intelligisne igitur, quae legis? respondit: πῶς γὰρ εἰ δύναμαι, εἰ μὴ τις ὁδηγήσῃ με; Quomodo quae scio possem, si nullus mihi viam monstrauerit?* Ex hisce sane exemplis cognoscere nobis liceat, nobis omnibus conuenire modis, ut modeste et reuerenter de verbo sentiamus diuino.

§. XXXII.

XI. Nec non
Symbola mod.
exeg. exstare.

Restat adhuc, ut paucis quoque attingamus *symbola modestiae exegeticae*. Inter haec ante omnia referimus *Cherubinos*, utpote qui non sine ratione supernis alis suas texisse facies leguntur, Esa. VI, 2. conf. Apoc. IV, 8. Quae autem ratio subesse alia eius rei poterit, quam ut nobis significetur, uti spiritus purissimi omni reuerentia ad DEVM accedunt, et verbum eius submisso venerantur, ita et nos decere, ut maxima semper cura et modestia ad tractationem verbi accedamus diuini, DEIQUE maiestatem submisso cultu veneremur. Idem quoque notant *quatuor animantia*, eisdem Cherubinos repraesentantia in curru EZECHIELIS, quae stabant subter expansum, cui Filius DEI infederat, *Ezech. 1, 6*. Et quare haec animantia non sex alis, uti Cherubini, repraesentantur? Hoc fortasse ideo fit, quia facies eorum iam iam erant ab expanso illo testae; adeoque vberiori non indigebant regumento. Quid porro nuditate pedum in calcando loco sancto, quam ipse DEVS olim Mosi et Iosuae imperauerat, aliud designari videtur, quam in rebus praecipuae diuinis non temere nobis esse procedendum, sed maximam semper reuerentiam adhibendam? conf. Exod. III, 5. Ios. V, 15. Eodem vergit quoque *sessio humi* post acceptam a DEO reuelationem, qualis DAVIDI tribuitur II. Sam. VII, 18. Hic enim, quum multa felicia etiam post obitum fata eidem per NATHANEM ex reuelatione diuina adnuntiata essent, *sedisse coram Domino* dicitur, humillimaque DEVM fuisse veneratum animi submissione. Et quis tandem iure poterit ire inficias, *ritum* quoque *isum synagogicum*

goticum apud Iudaeos consuetum, *obuelandi* scilicet *caput* inter legendum codicem sacrum, adhibito וּלְיָדוֹ seu *velo*, tum reuerentiae tum modestiae causa erga verbum diuinum fuisse introductum? Nec obstat nobis, si quis obiceret verba PAVLLI 2 Cor. III, 18. Ἡμεῖς πάντες ἀνακαλυμμένοι τὴν δόξαν κυρίου κατὰ τὸ εἶδέναι, *v. t. l. nos omnes reuelata facie gloriam Domini introspectientes*, etc. Quilibet enim facile intelligit, non esse sermonem PAVLLO de imperfectionis sensu, utpote quem ipse libere adserit 1 Cor. XIII, 9. sed eum haecce verba opponere τῇ πνεύματι τῆς σοφίας *obdurationi mentis*, cuius quippe in antecedentibus mentionem fecerat. Ritum autem obuelandi caput apud Iudaeos modestiae causa valere, exinde quoque confirmari poterit, quod iisdem faciem retegere erga legem vel in lege est *immodeste se erga legem gerere*. Sic CALVOERIUS in Gloria Moysi diss. II. p. 61. hanc loquutionem ABARBANELI solemnem adfert: אנשי בני בליעל וגלו פנים שלהם כהלכה *Ecce surrexerunt viri Belialis, qui RETEXERVNT FACIES, QVOD NON EST SECVNDVM MODVM PRAESCRIPTVM*. Sic et MAIMONIDES, quem WOLFIUS in Cur. ad 2 Cor. III, 13. adlegat, in *Morc Neuchim* L. III. c. 9. *Lex data est, inquit, die nubilo, ad significandum velum, quod oculis nostris admittit prospectum veri*. Atque sic et nos vela dissertationis nostrae contrahamus, imbecillitatis quoque nostrae probe conscii. Quod si tam insigni argumentato, ut hoc est, non ex asse satis videar fecisse, ex mente veritatis amante me iudicabis B. L. sin adprobatione tua digna visa quaedam fuerint, DEO ea vnice tribue, ut EI soli remaneat gloria.

F I N I S.

E

DOCTIS.

DOCTISSIMO
HVIUS DISSERTATIONIS
AUCTORI
S. P. D.
PRAESES.

Argumentum, quod hac dissertatione Tua elaborandum fuisse, ita comparatum est, ut et professor Tuos in exegetica sacra haud contemnendos prodat, et simul laudabilem animi Tui modestiam ob oculos lectoribus ponat. Etenim ex quo sacris operari coepisti studiis, primo in Ienensi, deinde vero in hac nostra academia, nihil Tibi prius, nihil antiquius fuit, quam ut, praeter praeparamenta philosophica et mathematica, non solum dogmata sacra, merumque doctrinam reuelatam, et polemicam sacram, cum ecclesiastica historia, ex Docentium ore haurires; sed etiam imprimis scrutandis literis sacris, tum veteris tum noui foederis, me qualicumque duce, dares Te totum: ratus id quod res est, Scripturam omnem diuinitus inspiratam, vtilem esse ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudendum in iusticia, ut perfectus sic homo Dei. ad omne opus bonum instructus, 2 Tim. III, 16. Aliter nempe animatus fuisti, quam sum hodie multi illorum, qui in theologiae cultoribus nomina sua profuerunt; utpote studium sacrorum fontium vel prorsus negligentes, vel certe incuriosius tractantes: qui si non verbis et ore, tamen ipso opere haud

haud obscure indicant, sibi alia omnia potius, quam tractationem oraculorum diuinorum, in necessarius reputari. Deinde vero, vel ipso ex usu et exercitio, didicisti, esse heic illic in diuinis Scripturis interpretanda, ubi scientia nostra vel deficiat prorsus, vel saltem sit insufficientis, ut agnoscere necessarium habeamus, quod Apostolus ipse 1 Cor. XIII, 9. professus est, ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus; nec probrosum interpreti censeri debeat, si quando vel ignorantiam suam, vel insufficientiam cognitionis fateatur. Placet mihi acutissimi in Ebraeis exegetae, Aben-Ezrae, modestia, qua, vni mysterium illud Ichouae trans-euntis coram Mose, testantique de Ichoua, Ex. XXXIV, 6. quod nobis saltem Christianis explicatu facilius, quam Iudaeo est, esse qui vel non potuerit, vel noluerit, tamen modestam satis in Commentario suo ad l. c. adposuerit glossam, Christianis ipsis exosculandam, Ne mireris, inquit, quod Deus de Deo verba ista proclamauerit: כִּי הוּא לְבָרְוֹ quoniam ille solus est sciens, et scientia, (Scientiae apud nos effector) et qui cognoscitur: et haec res profunda est valde. Perge igitur, doctissime Respondens, viae illi, quam ingressus es, ulterius insistere, ut diligens quidem, sed et modestus literarum sacrarum scrutator sis: fructum enim, quem per antecessum, cum specimine hoc Tuo, Tibi gratulor, habebis inde amplissimum, Tibique et Ecclesiae salutarem. Vale. Halae, d. 1. Maii A. clc lccc li.

PRAENOBILISSIMO
 ATQUE
 DOCTISSIMO CANDIDATO,
 DOMINO
 IOANNI PETRO HVZELSIEDERO,
 S. P. D.
 IOANN. AVGVSTVS MAJER,
 ARCHIDIAC. VLR. ET PAST. DIEMIZ.

Ex quo cardinem futurae Disputationis *TPAE* in modestia exegetica verti, Ipso *TE* indice compertum habui, non potui non identidem redire in memoriam eorum, quae AVGVSTINVS olim VOLVSIANO scripsit (*), ubi, inter alia: „Panta est, inquit, christianarum profunditas literarum, vt in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitam senectutem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio, conarer addiscere.“ Constat inter omnes, AVGVSTINVM ex Patribus quos vocant, quosque latina tulit aetas, nemini secundum fuisse. Erat is a naturae dotibus et ab arte instruellissimus, ingenio vasto, acri iudicio, studiis adfuetus, multo rerum vsu pollens, in foro quoque, nedum in ciuitate christiana. Et iste Vir, at qui et quantus? ille Vir, transactio in
 lite-

(*) In Ep. III. Opp. T. II. f. 2. A. Edit. Basf. 1569.

literis ab ineunte aetate omnis vitae cursu, optime gnarus monumentorum veteris Latii, suae Rhetores spectes, suae Philosophos, suae Poetas, suae Historicos, iste, inquam, Vir, non nisi in christianis literis eam deprehendit profunditatem, quae non tantum temporis fallendi causa negotium faceretur quovis die, sed ad quotidianos profectus sufficeret, quid? quod abundaret tantopere, ut se imparem iis solis etiam cum omni sua suppellectile literaria iudicaverit, etiam si, reliquo omni labore iusto valere, omnem operam, mentem totam, studium denique omne in solas illas contulerit, factio ab incunabulis discendi initio, continuatoque progrediendi nisu, usque dum decrepita senectus volentem porro deslituerit. Rudis sit, oportet, qui in his dicendi modum excessisse sibi aliisve persuaserit AVGVSTINVM. Quin dixisse, quod res est, sponte sua fatebuntur, qui secum reputaverint, experientiam ipsi magistram fuisse diuitiarum Scripturae tum qua reconditos eius sensus, tum qua vim virtutemque nunquam exhaerendarum. Cum enim se errorum macandros victiorumque diuerticula superasse non nisi Scriptura duce luceque gratas proficere (*), facile hinc est ad iudicandum, cum studio cum mentem simul applicuisse ad Scripturam, adeoque vti serio, ita vere protulisse, quae supra memorauimus. Vinam decimus quisque eorum, bodio qui sibi nomen a Theologia sumunt, AVGVSTINVM nobis referret adfectu in christianas literas vel inclinatio vel saltim inclinando! Atque ita omnino quidem agi cum illis oportebat. Quid enim Theologia, nisi Scripturam penitus perscrutandi inque suos primum, deinceps in aliorum quoque usus convertendi alacre studium indefessumque? Video autem plerisque, Sacris qui operari videntur, honori sibi ducere, si commendentur a triennio aut biennio in illis rebus exacto, quae suo modo ac tempore et debebant Theologiae et poterant famulari; altum vero esse silentium de Scripturae ne dicam penetralibus adeundis aut aditis, de liminibus saltem rite salutatis, quorsum omnino pertineret solidior linguarum tractatio cum reliquo philologicae literaturae adparatu coniungenda. O quantum stadium laetis progressibus commendabile, beatissimo exitu felix decurrendum sibi viderent, ni mens ipsa

esse

(*) Confess. L. VIII. c. 11. 12.

esset lacua! Stadium non biennio, praecisis etiam omnibus allotriis, ne tota vita absolvendum. O quam tum in AVGVSTINI verba essent iuraturi, ipsimet vsu edocti, quantum vel solertissimo aequae constantissimo Scripturarum cultori defuturum sit ad plenam illarum et perfectam cognitionem. Tum vero quid sit modestia exegetica et quantae necessitatis sit, reapse essent intellecturi. TE, Candidate doctissime, academico torrente non involutum abreptumque, quin contra eundem nisum ac melioribus consiliis morem gerentem et vidi adhuc et laetatus sum. Postquam enim Ienae iam, Propaedia quacunquē haudquaquam insuper habita, per integrum triennium studiis Theologiae prius sedulo vacasti, in Almam Fridericianam concedens his quoque duobus annis hoc esse TVVM credidisti, ut, Foederis vtriusque tabulis sua lingua familiaris inspectis, reliquarum, quibus Theologia circumferbitur, partium cognitionem TIBI redderes auctiorem solidioremque. Iuuabit, credo, TE meminisse olim, quam viam TIBI cum familia mea in recessibus nostris hiemalibus praeverim, ubi, pertractata ad Titum Epistola pro Paradigmate vsus commonstravi primum: omnem Theologiam, quam Theticam, quam et Moralem vocitare amant, non esse nisi Syllogem quandam veritatum S. S. ad suos quamque Locos referendarum. Deinceps: quantum lucem ex ipsis Scripturis vniuersa foeneretur Ecclesiae Historia, radiis hinc in Scripturas ipsas retro vibratis. Praeterea: ad Polemicam felici aditu excludi quemlibet Scripturarum fundamentis carentem, aduersario autem cuius parem fore et superiorem quoque τὸν δουρτόν ἐν γυμνασίῳ. Denique: in verbo veritatis inuritum obuiis quoque calibus facile semet expediturum. Istuc velim, quoad supereris, insistas viae, ratus immo confusus fore, ut rebus TVIS optime consultum ita sit, quas et TIBI et per TE Patriae precor esse maxime salutare. Vale! et domum aliquando redux meis verbis iube plurimum saluere, quos mihi necessitudine nosti iunctos, in primis Ill. Gymnasii vestri Rectorem, WEIHENMAIERVM, Socerum meum, et meritis et senectute ad nonagenarium fere porrecta venerabilem. Vale! Dab. Halae d. 28. Apr. MDCCLI.

VIRO

VIRO PRAENOBILISSIMO
RESPONDENTI DOCTISSIMO

AMICO AESTVMATISSIMO

S. P. D.

OPPONENTS

IOANNES SIGISMVNDVS SOMMERVS.

Chartam, Dissertationi TVAE destinatam, cum spatio adhuc vacare intellexerim: quam, dudum aucupatus sum, occasionem, publice TIBI, in amoris tesseram, literis gratulandi, ambabus, uti dicunt, arripui manibus. Felicem illum, optimo iure, dicam voco, qui TE mihi arctiori consuetudinis amicitiaeque vinculo coniunxit. Licet enim is ego non sim, qui laudibus vel iustissimis perfectiorem TE reddere queam; quin immo et TV ipse a publica illarum significatione quam maxime abhorreas: nibilo minus ea, quae veritati respondent, in praesentia silentio plane praetermittere nefas esse arbitror. Ex quo igitur coniunctius TEcum vivere mihi contingit; Amoris officia integerrimi, doctrinam haud exiguam, ingenium excellens, in discendo aequae ac docendo industriam atque assiduitatem, et, qui omnia praestat, verum DEI cultum, numquam non in TE animaduerti, et mirifice iis omnibus delectatus sum. Ad quod, cum

F

differ-

dissertationis solidissimae, (cuius Auctor TV es) testimonium accedat: tum, longiori, huius rei gratia, verborum anfractu, supersedere possun; tum eo firmiori spe nitor, fore, ut optimus quisque atque aequissimus arbiter, iis, quae leui duntaxat digito ostendi, applaudere non erubescat. Eruditionis itaque quod publice exhibes specimen, gratulor TIBI, vereque gratulor: Quo quidem officio, eo magis obstrictus teneor; cum, pro beneuolo TVO in me animo, qui in solempni dissertationis defensione opponentis vices susciperem, dignum me putare nullus dubitaueris. Eo acceptius hoc mihi negotium fuit; quo, et accommodatius vtriusque nostrum studiis, et praestantius vnicuique, cui diuina in medullis haeret reuelatio, non immerito mihi visum est. Maeste igitur, AMICE DVLCISSIME, rem TVAM feliciter expedias: Qua veritatis via, ut deinde per totum vitae tempus ad Summi NUMINIS gloriam, Felicitatem ipsissimam, nec non Ecclesiae CHRISTI, in primis vero patriae, emolumentum prospere et constanter pergas, ardentissime precor. Restat, ut TIBI ad cineres usque devotum amicum me significem; TVOque et impostero Maji M DCCCL.

A DEO

A
 DEO,
 PATRE, FILIO, ET SPIRITV SANCTO,
 NOBILISSIMO ET DOCTISSIMO
 DOMINO
 RESPONENTI,
 AVCTORI DISSERTATIONIS,
 SALVTEM ET GRATIAM!

Patria eadem, sanguinis propinquitās, et in primis amicitia rara,
 ita TIBI, AMICE PERDILECTE, me obligant, ut, quomodo hisce
 officiis, quae inde fluunt, satisfaciam, nec videam, nec sciam. Sē
 sapientes pagani summam adhibebant pro corruptae naturae viribus
 industriam, ut omni tempore et quacunq; occasione amicis officia non
 solum debita, sed et grata praesarent. Quid Christianum decet ma-
 gis, quam ut SUMMVM NVMEN, per quod omnia, quae existunt,
 sunt, deuotissimis impleret precibus, velit eiusmodi Amicum tam cor-
 pore quam spiritu saluum incolumemq; seruare, utque ei gratissima
 omnis generis officia praesert, Eiq; quavis occasione data animum
 ostendat amicitia nec indignum nec immemorem eiusdem. O felicem
 inter eos, quos mihi contigerunt, tristes diem, qua haecce praeslare
 officia AMICO inter paucos PERDILECTO pro infirmis viribus contendo.
 Studia quidem TVA, AMICĒ PRAECLARE, eximia et praesertim in scruta-
 tandis Codicis Sacri fontibus prae multis aliis aevi nostri Studiois pla-
 ne egregia magnas admodum merentur laudes; At, quia TE, NO-

BILISSIME AMICE, *studere quoque, ut ceteris Christianis virtutibus, ista humilitati non ignoro, salvis studiorum laudibus, votis ferventissimis frenum mittere sum ausus. DEVS TRINVS, qui nos creavit, redemit, et in tenerissima aetate, per baptismi laucarum in filios suos adoptavit, et regeneravit, et nos errantes in rectam reduxit semitam, TE DOCTISSIME, maioribus adhuc instruat donis, ut in sacrarum Litterarum scrutationem per vires gratiae divinae fundatis in IESU, Redemptore dulcissimo, precibus acquisitas incumbere eo magis possis, quo minus alii huic eximio, dulci, ac salutifero studio se dedicant, nescio, quam eruditionem acquirere frustraneo sane nisu conantes. Evadas per infinitam DEI nostri in CHRISTO Servatore conciliati Patris potentiam magis magisque vas misericordiae divinae electum, atque instrumentum gratiae coelestis egregium, in quo et per quod Spiritus Sanctus opus suum ita perficiat, ut Sapientissimus huius universi Rector omnium miserans efferti laudibus et temporalibus et aeternis eam ob rem possit: Largiatur benignissimum NUMEN TIBI, CARISSIME AMICE, ex sua in IESU CHRISTO aperta abundantia omnia ad munera, quae providente DEO TIBI forsitan demandabuntur, rite obeunda necessaria quam benignissime, quo omnia in laudem DEI et incrementum regni Christi Regis nostri gloria et adoratione dignissimi prosperrime cedant. Quin immo DEVS veracissimus, secundum promissionem quarto Decalogi praecepto adnexam, TIBI, pro sua voluntate optima, sanam et longam det vitam, ut non nisi matura senectute in aeternae quietis et pacis domicilia ingrediaris. Vale! et agnatorum et amicorum minimo in posterum faue.*

Dabam Halae Magdeburgicae in Orphanotropheo Glauchensi d. XXIX. Apr.
A. C. MDCCLI.

MARTINVS SCHMID, Vlmensis,
OPPONENS.

Bla 278

ULB Halle 3
004 145 070

DISSERTATIO THEOLOGICA
DE
MODESTIA EXEGETICA.

QVAM
SVB AVSPICHS SVMMI NVMINIS,
PRAESIDE
VIRO SVMME REVERENDO, EXCELLENTISSIMO,
DOCTISSIMO,
D. CHRISTIANO BENEDICTO
MICHAELIS,
THEOLOGIAE ET LINGVARVM GRAECAE ET ORIENTALIVM
PROF. PVBL. ORDIN.
FAVTORE ET PRAECEPTORE AETATEM COLENDO,
A. D. III. MAII A. CIDIQCCLL.
PVBLICE DEFENDET
AVCTOR ET RESPONDENS
IOANNES PETRVS HVZELSIEDER,
VLMENSIS,
S. S. THEOL. CVLTOR.

HALAE MAGDEBVRGICAE
LITTERIS IOANNIS FRIDERICI GRVNERTI.

